

Considerații despre bulgari și croați în imaginarul medieval al cronicarilor din Moldova

*Camelia Călin**

Abstract: The theme of this article concerns a significant dimension of the Romanian spirituality: the organic links between us and the peoples of the Balkan Peninsula, as reflected in the chronicles written in Moldavia from the anonymous chronicler of Stephen the Great to Ion Neculce. One segment of our analysis aimed to analyze the images, some of which have become religious and ethnic stereotypes, created by chroniclers to define the state and the populations from south Danube River.

Keywords: Balkans, Bulgarian, Croatian, stereotypes

Spațiul balcanic este, dincolo de realitatea geografică, politică ori economică, un areal spiritual determinat, aflat la confluența mai multor culturi și religii, cu deschideri către centrul și nordul Europei, dar și spre est, spre stepa rusească.

Acest areal multietnic, multiconfesional și interimperial, numit „balcanic” după lanțul muntos care străbate peninsula, este reflectat, de cele mai multe ori, distorsionat în discursul cultural occidental și, prin imitație, în chiar țările din regiune.

Dincolo de reprezentare, se poate constata o mentalitate cu numeroase trăsături comune, în urma îndelungatei conviețuirii și a permisivității de care au dat dovadă culturile locale față de elementele turcești care s-au suprapus peste straturi mult mai vechi. Circulația liberă a tot felul de călători pe drumurile balcanice, în interiorul unui spațiu cu administrație unică a fost un element favorizant. Unitatea mentalității balcanice este rezultatul toleranței față de „celălalt”, al absorbției diverselor influențe.

Tema acestui articol vizează o dimensiune semnificativă a spiritualității nord-dunărene: legăturile organice dintre români și popoarele cu care aceștia se învecinează la miazăzi, așa cum sunt reflectate în cronicile scrise în Moldova de la anonimul cronicar al lui Ștefan cel Mare la Ion Neculce. Un segment al analizei noastre vizează identificarea și analizarea imaginilor, unele devenite stereotipuri religioase și etnice, create de cronicari pentru a defini atât entitățile statale, cât și popoarele sud-dunărene.

Definirea conștiinței de sine și conștientizarea locului ocupat între celelalte popoare ale lumii sud-est europene are și această componentă fundamentală a

* cercetător științific III dr., Muzeul Viticulturii și Pomiculturii Golești, e-mail: cameliagerard@gmail.com

raportării la „ceilalți”, prin fixarea trăsăturilor fundamentale ale celor care reprezintă alteritatea.

1. Bulgarii

Cronica sârbo-moldovenească scrisă la începutul secolului al XVI-lea, probabil după anul 1512, împletește istoria Moldovei cu cea a popoarelor din sud-estul Europei. Compilatorul moldovean s-a bazat pe informații culese din cronicile sârbești pe care le-a selectat în funcție de nivelul său de cunoștințe și interesul suscitată de anumite evenimente sau personalități. Una dintre știrile selectate pentru a fi supuse atenției utilizatorilor moldoveni ai cronicii se referă la una dintre luptele pentru controlul unei zone muntoase din sudul Balcanilor:

„Apoi după trecere de doi ani, în anul 6869 (1361) a pierit Momcilo de la Peritor”¹.

Personajul menționat este Momcilo, un tâlhar (*hajduk*) de origine bulgară care activa la granița dintre Imperiul Bizantin, Serbia și Bulgaria. Folosindu-se cu abilitate de războiul civil bizantin (1341-1347) a reușit să devină stăpânul unei zone întinse în Munții Rodopi și vestul Traciei². *Cronica sârbo-moldovenească* ne spune că a murit în 1361, în bătălia de la Peritor (Peritheorion). Localizarea este exactă, dar nu și plasarea în timp, această luptă având loc pe 7 iulie 1345, când Momcilo a fost învins și ucis de o coaliție bizantino-turcă.

Momcilo a fost printre cei mai cunoscuți și influenți bandiți ai Balcanilor, din acea categorie restrânsă care opera la un nivel înalt, care dispunea de resurse materiale și umane semnificative, ceea ce le permitea să devină actori cu greutate în luptele politico-militare din regiune. Deși documentarea are limitări, există motive temeinice să se afirme că, în spațiul balcanic (Thracia, Banatul medieval, sudul regatului Ungariei, nordul peninsulei), înalți demnitari sau nobili/boieri, mari proprietari de pământ, se angajau în acte de violență (jafuri, incendieri, răpiri, crime), de cele mai multe ori în contextul unor războaie private sau pentru câștig material³.

Cel mai bine documentat caz cu surse din epocă este cel al banditului bulgar Momcilo despre care au scris Ioan Cantacuzino, Nikefor Gregoras, Mihail Philes și Enrevi.

Înainte de anul 1341, după o tinerețe petrecută la granița sârbo-bulgară unde asalta călătorii, a fost recrutat de bizantini și a intrat în serviciul împăratului Andronic al III-lea Paleologul (1328-1341), dar și-a continuat raidurile de jaf în teritoriile bulgare. Devenit indezirabil atât pentru bizantini, cât și pentru bulgari și-a căutat refugiul în Serbia, în armata țarului Ștefan IV Uroș, unde era comandantul

¹ *Cronica sârbo-moldovenească* în P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, Ed. Academiei, București, 1959, p. 191.

² Nicolae Iorga îl amintește într-o lucrare fără a se lansa în presupuneri privind originea lui etnică. Este menționat într-o enumerare de aventurieri care la jumătatea secolului al XIV-lea căutau stăpâniri și glorie punându-se în slujba celor două tabere bizantine. Vezi Nicolae Iorga, „Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria 2, Tom. 35, nr. 4, pp. 117-158.

³ Panos Sophoulis, *Banditry in the Medieval Balkans, 800-1500*, Palgrave Macmillan, 2020, p.78.

unei companii de 2000 de soldați. Odată izbucnit războiul între Ioan al VI-lea Cantacuzino și Ioan al V-lea Paleologul, Momcilo s-a alăturat primului pretendent la tronul Imperiului Bizantin. În 1343, Ioan al VI-lea l-a ridicat la rangul de guvernator al regiunii Merope⁴ (în Munții Rodopi), o zonă de frontieră, locuită de tâlhari nomazi de origine slavă. Puterea sa armată era impresionantă: 5000 de pedestrași și 300 de cavaleriști se aflau sub comanda sa. Conștient de forța de care dispunea, s-a întors împotriva aliatului său, Ioan al VI-lea care a scăpat cu greu cu viață din confruntarea cu Momcilo. Făcând un joc dublu între Cantacuzini și regență a reușit să obțină atât titlul de sebastokrator⁵ din partea lui Ioan al VI-lea, cât și pe acela de despot⁶ din partea regentei Ana de Savoia. Aceste titluri îi ofereau atât o bază pentru o mai mare libertate de acțiune, cât și legitimarea autorității din partea puterii imperiale⁷.

Fig. 1 - Ruinele fortificațiilor de la Peritheorion, locul ultimei bătălii a lui Momcilo⁸.

În vara anului 1344, Momcilo a renunțat la orice fel de alianță cu bizantinii și s-a proclamat conducător independent în zona Munților Rodopi și pe litoralul Mării Egee; orașul Xanthi a devenit capitala sa. Un an mai târziu, Ioan al VI-lea

⁴ John Fine, *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey From the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, The University of Michigan Press, 1997, p. 303.

⁵ Titlu conferit fiilor și/sau fraților împăraților bizantini. În secolele XIII-XIV era utilizat și în teritoriile bulgărești.

⁶ Titlu conferit de către împărații bizantini membrilor familiei imperiale, dar și altor personaje cu influență politică și militară atunci când se urmărea o alianță cu aceștia.

⁷ Panos Sophoulis, *op. cit.*, p. 80.

⁸ Sursa imaginii: http://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Peritheorion.

http://en.wikipedia.org/wiki/File:20120519_north_view_Anastasioupolis_Perithorion_Amaksades_Rhodope_West_Thrace_Greece.jpg.

Cantacuzino a mobilizat o armată numeroasă împotriva brigandului bulgar, formată din trupe bizantine, ajutate de 20000 de soldații turci ai Emiratului Aydin. Confruntarea de la Peritheorion (Anastasiopolis), din 1345⁹ a fost decisivă, Momcilo și soldații săi fiind încercuiți și omorâți.

Posteritatea memoriei sale istorice a fost asigurată de folclor, în care tema principală este cea a morții lui ca viteaz. Cele mai multe dintre povești narează moartea lui într-o bătălie contra turcilor, ceea ce corespunde în fond cu realitatea istorică. O altă variantă o face răspunzătoare de moartea lui pe Vidosava, soția necredincioasă, care urmărea să se căsătorească cu Vukašin (1365-1371), regele sârbilor și coregent al lui Ștefan Uroș al V-lea. Legenda se încheie cu pedepsirea uneltitoare Vidosava de către rege și căsătoria lui cu Jevrosima, sora ei. În imaginarul folcloric sârbesc, Vukašin și Jevrosima au avut trei copii, printre care Marko Kraljević, cel mai popular erou al poeziei epice sârbești¹⁰. Nu se poate pune semn de egalitate între realitate evenimentelor și narațiunea folclorică, aceasta din urmă preluând și transformând mitic memoria istorică. Evenimentele istorice devenite locuri ale memoriei naționale sunt supuse, în funcție de epocă, unor interpretări care pot fi ridica serioase probleme de obiectivitate.

Fig. 2 - Statuia lui Momcilo din localitatea Momcilgrad (Bulgaria)¹¹

În *Cronica sârbo-moldovenească*, informația despre moartea lui Momcilo este precedată de menționarea trecerii turcilor în Europa și urmată de știrea referitoare la decesul lui Ștefan Uroș IV. În afara interesului vizibil pentru

⁹ Alexander P. Kazhdan (coordonator), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 2, University Press, New York, 1991, pp. 1390-1391.

¹⁰ Panos Sophoulis, *op. cit.*, p. 129.

¹¹ Orașul, situat la poalele Munților Rodohpi, a intrat în componența Bulgariei după Războaiele Balcanice. Până în 1934 localitatea s-a numit Mestanlı (lb. turcă) sau Мѣстанлъ / Мѣстанлий (Măstanlij). Populația majoritară din localitate este de etnie turcă.

Sursa imaginii: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Monument_to_Momchil.jpg.

evenimentele istoriei otomane nu se remarcă o logică istorică a cronicii care să explice inserarea acestei informații în text.

Ioan Bogdan, în ediția din 1895 a cronicii, susținea că „cei ce au început a scrie analele moldovenești și-au luat de model pe cele sârbești, care la rândul lor au fost redactate după modelul celor bulgărești”¹². Putem presupune că analistul din Moldova a perpetuat această informație în mod mecanic, fără ca ea să aibă în mod nemijlocit o semnificație. Cu toate acestea, selecția operată de autor printre evenimentele modelului sârbesc este un indicator clar al intenției de transmitere a acestei informații particulare care avea un sens inteligibil pentru cititorii din epocă.

O explicație posibilă ar putea fi avansată prin detalierea legăturilor dintre folclorul românesc și cel sud-dunărean. Adrian Fochi arată că, din 355 de subiecte individualizate ale baladei populare românești, doar 47 (adică 12,95%) sunt comune cu sud-estul Europei¹³. Dintre popoarele balcanice avem cele mai multe subiecte comune cu cei care trăiesc în imediata noastră apropiere, respectiv cu bulgarii (89%) și cu sârbi (63%)¹⁴. Subiectul identificat la noi cu denumirea de *Iancu și turcul* tratează tema „nevastei necredincioase” care refuză să deschidă poarta casei atunci când soțul său, urmărit de turci, îi cere acest lucru. La sud de Dunăre, subiectul este prezent la bulgari, macedoneni și sârbi; la toate cele trei popoare numele atribuit personajului principal este Momcilo. Adrian Fochi susține că geneza celor patru variante se poate explica prin condițiile de viață identice din perioada feudală, iar în cazul celor trei variante de la sud-dunărene se poate invoca și realitatea propriu-zisă, căci personajul istoric Momcilo a murit în 1345, în fața zidurilor de la Peritherion, locuitorii cetății refuzând să-i acorde atât ajutorul armat de care avea nevoie, cât și un loc de refugiu în interiorul zidurilor cetății¹⁵. Variantele românești ale acestui subiect, pe lângă faptul că au avut o circulație restrânsă la zona Banatului, folosesc și alte nume ale eroului (Iancu, respectiv Marcu). Astfel devine dificilă explicația prezenței lui Momcilo în cronică moldovenească prin influența directă a folclorului. Avansăm și ipoteza unei influențe venite prin intermediul oamenilor bisericii de origine și cultură sud-dunăreană care au dus cu ei în Moldova amintirea lui Momcilo.

Căderea țaratului de Târnovo

O altă informație privind evenimentele petrecute la sud de Dunăre ne este dată de aceeași *Cronică sârbo-moldovenească*: „în anul 6901 (1393) au luat turcii Târnova”¹⁶. Ca de obicei, textul cronicii nu consemnează contextul evenimentului din 1393, astfel că nu aflăm și evenimentele care au determinat un asemenea deznodământ. Pe baza acestei informații laconice cu greu putem face afirmații

¹² Ioan Bogdan, *Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor*, București, 1895, p. 82.

¹³ Adrian Fochi, *Coordonate sud-est europene ale baladei populare românești*, Ed. Academiei, București, 1975, p. 213.

¹⁴ *Ibidem*, p. 215.

¹⁵ *Ibidem*, p. 116-117.

¹⁶ *Cronica sârbo-moldovenească* în P. P. Panăitescu, *op. cit.*, p. 192.

categorice despre modul în care moldovenii judecau impactul acestei cuceriri otomane la sud de Dunăre.

Fig. 3 - Familia țarului Ioan Alexandru¹⁷

A doua jumătate a secolului al XIV-lea a fost dominată de figura țarului Ioan Alexandru (1331-1371). Disputele apărute în cadrul familiei domnitoare ca urmare a rivalității dintre fiii țarului l-au determinat pe acesta să dividă statul: țaratul de Vidin i-a revenit lui Ioan Strațimir, fiul din prima căsătorie cu Teodora, fiica domnitorului muntean Bașarab I, iar Ioan Șişman, fiul unei evreice botezate, a primit țaratul de Târnovo¹⁸. Până în 1371, când a decedat, țarul Ioan Alexandru a păstrat controlul asupra celor două părți ale statului. Destrămarea statului bulgar s-a petrecut în contextul avansului otoman în Balcani și a avut drept consecință pe termen mediu supunerea țaratelor bulgare de către noua putere hegemon a Peninsulei Balcanice. Sub conducerea lui Bayezid I otomanii au trecut la cucerirea efectivă a țaratelor bulgărești. Pe la 1389-1390, țarul de la Vidin s-a închinat otomanilor¹⁹, iar în 1393, Bayezid I l-a trimis pe Suleiman Celebi să cucerească țaratul de la Târnovo.

¹⁷ Sursa imaginii:

https://en.wikipedia.org/wiki/File:Ivan_Alexander_and_his_family_Tetraevangelia.jpg

¹⁸ Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, Ed. Albatros, București, 1998, p. 337.

¹⁹ *Ibidem*, p. 342.

Fig. 4 - Fortăreața Veliko Târnovo²⁰

Orașul a capitulat după un asediu de trei luni, la 17 iulie 1393, iar țarul Ioan Șișman a fost prins și executat, după doi ani de captivitate²¹. Consecințele desființării acestui stat bulgar au fost numeroase: în plan politico-ideologic cucerirea din 1393 i-a permis lui Bayezid I să își asume moștenirea imperială bulgară; în plan militar, consecința a fost organizarea cruciadei antiotomane din anul 1396, sub conducerea lui Sigismund de Luxemburg; în plan socio-cultural, boierimea bulgară a fost pusă să aleagă între integrarea în sistemul otoman sau exil, ceea ce a determinat o amplă mișcare de refugiere la nord de Dunăre, în Țara Românească²². Cel de-al doilea țarat bulgar, cel de la Vidin, a fost desființat în 1396, după înfrângerea cruciaților în bătălia de la Nicopole.

Grigore Țamblac

În Letopisețul lui Grigore Ureche, scris în prima jumătate a secolului al XVII-lea, în cadrul narațiunii despre Sinodul de la Ferrara-Florența este menționat un ilustru reprezentant al creștinismului ortodox, Grigore Țamblac.

A fost născut la sud de Dunăre, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, probabil în 1361 sau 1365. A fost ucenicul lui Efitimie, patriarhul de Târnovo, marele cărturar bulgar al secolului al XIV-lea²³.

²⁰ Sursa imaginii: <http://www.velikoturnovo.info/veliko.php?Codf=22>.

²¹ N. S. Derjavin, *Istoria Bulgariei*, București, 1970, p. 140.

²² *Ibidem*, p. 146.

²³ P. P. Panaitescu, *Alexandru cel Bun: la cinci sute de ani de la moartea lui*, Monitorul Oficial, București, 1932, p. 16.

Fig. 5 - Suita cardinalilor la Conciliul de la Constanz (1414-1418)²⁴

După căderea țaratului sub stăpânire otomană, Grigore Țamblac își desfășoară activitatea în cadrul Patriarhiei de la Constantinopol, apoi pe teritoriu sârbesc, la Dečani, unde a fost egumen. La începutul secolului al XV-lea, în 1401, este trimis de către Patriarhia constantinopolitană în Moldova cu misiunea de a găsi o rezolvare a conflictului dintre cele două entități bisericești. După aplanarea conflictului Grigore Țamblac a mai rămas o vreme la Suceava, până în 1404. Activitatea sa de păstorire a fost intensă, manualele slavone păstrând seria de predici susținute în biserica mitropoliei din capitala Moldovei²⁵. La îndemnul său, Mănăstirea Neamțului a devenit un focar al isihasmului în care s-a inițiat copierea manuscriselor religioase²⁶. În 1415, a devenit mitropolit al Kievului, iar trei ani mai târziu a fost printre delegații ortodocși care au participat la Conciliul de la Constanț (1414-1418). Grigore Ureche este singurul cronicar care îl menționează, dar îl indică drept reprezentant al Moldovei la Conciliul de la Ferrara-Florența: „Și de țara noastră încă au fostu trimis pre Grigorie Țamblac”²⁷. Observăm că nu se

²⁴Sursa imaginii: Ulrich von Richenthal, *Concilium zu Costencz. Hienach ist zuo dem ersten verschriben wie die Cardinael und erzbischof fürsten und herren gen Costentz zu dem concilio einrittend*, Augsburg, 1483.

<http://tudigit.ulb.tu-darmstadt.de/show/inc-iii-55/0157/image>.

²⁵ G. Mihăilă și D. Zamfirescu (editori), *Literatura română veche (1402-1647)*, vol. I, Ed. Tineretului, București, p. 20.

²⁶ Nicolae Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, Ed. Minerva, București, 1980, p. 20.

²⁷ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu, Ed. de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1955, p. 72.

amintește nicăieri originea sud-dunăreană a înaltului prelat, mai mult, e asumat ca reprezentant al țării Moldovei. Participarea lui la Conciliul de la Florența era o ficțiune, căci în 1438, teologul bulgar era mort de optsprezece ani. În realitate, mitropolitul a fost trimis la cel de la Constanț ca reprezentant al mitropoliei de la Kiev, dar și al bisericii Moldovei cu care menținuse legătura²⁸. Mai mult, sub conducerea lui au fost puși și alți delegați veniți din spațiul românesc: solii domnitorilor Alexandru cel Bun și Mircea cel Bătrân și cei ai orașelor din Moldova și Muntenia. Convocat la inițiativa regelui Ungariei, Sigismund de Luxemburg, conciliul avea scopul de a pune capăt schismei din Biserica apuseană. În cadrul dezbaterilor, într-una dintre predicile compuse de Grigore Țamblac, tradusă în limba latină, s-a exprimat mulțumirea că schisma din Biserica catolică a luat sfârșit și se solicita reluarea dezbaterii referitoare la unirea celor două Biserici.

Grigore Țamblac a murit în 1419 sau 1420, personalitatea lui devenind un reper pentru teologii și cărturarii moldoveni. Asocierea lui, evident eronată, cu sinodul de la Ferrara-Florența credem că se poate explica prin dorința cronicarului de a asocia delegația Moldovei cu o personalitate remarcabilă a ortodoxiei, o celebritate în spațiul balcanic și est-european și care desfășurase o activitate importantă pe teritoriul nostru. Reprezentată astfel, Moldova stătea cu cinste printre mai marii lumii, într-unul dintre momentele cruciale în care s-a decis soarta civilizației europene.

2. Un croat pe tronul Moldovei

Gaspar Graziani este un alt reprezentant al lumii balcanice prezent în cronicile Moldovei. Miron Costin vorbește despre originea lui apuseană: „Gașparvodă era omă de neamul său italiană, cum dzicemă la noi în țară, frîncă”²⁹. Credem că plasarea originii lui în spațiul occidental, respectiv italian, de către cronicar a fost determinată de faptul că era catolic, dintr-un spațiu aflat sub o puternică influență venețiană. Constantin C. Giurescu consideră că era de origine maurovalah (morlah³⁰) și se numea Milostić³¹. Conflictul dintre otomani și habsburgi au forțat familia Graziani să plece la Gradac; de la acest oraș și-a luat numele de familie Gradczanin, Gratiani în forma latinizată.

Ion Neculce vorbește despre originea lui obscură, arătând că este un uzurpator, un slujitor care a trecut drept nepot al unui nobil grec numit Iacob Eraclid. A reușit să reclame averea acestuia în fața autorităților venețiene, pe care a

²⁸ Carol Auner, *Moldova la Soborul din Florența*, București, 1915, pp. 15-17.

²⁹ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron vodă încoace*, în *Opere*, Ed. de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1958, p. 66.

³⁰ În traducere *vlahi negri*; etnonim folosit pentru a desemna o populație de păstori din vestul Balcanilor (Alpii Dinarici). Pentru detalii vezi John V. A. Fine, *When ethnicity did not matter in the Balkans: a study of identity in pre-nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the medieval and early-modern periods*, The University of Michigan Press, 2006.

³¹ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, ediția a II-a, vol. 3, București, 1944, p. 36.

împărțit-o celorlalți servitori, el fiind interesat mai mult de actele pe baza cărora putea să-și construiască o ascendență nobilă care să-l ducă pe tronul Moldovei³².

Gaspar Graziani era poliglot, vorbea bosniaca, croata, turca, germana și engleza, ceea ce l-a ajutat enorm în cariera sa. Talentul său lingvistic și inteligența l-a calificat să intre în slujba solilor englezi sir Henry Wotton și sir Dudley Carleton, iar apoi pe sir Paul Pindar l-a însoțit în misiune la Constantinopol. Stabilit în capitala imperiului, se integrează sistemului administrativ al curții otomane în cadrul căruia desfășoară o activitate intensă, ajungând dragoman al Porții. În această calitate, în 1615, a participat la reînnoirea tratatului de la Zsitvatorok, ca diplomat al Imperiului Otoman³³: „Era acestu Gașpar-vodă multă vreme tergimanu la împărăție, adecă tilmaci tuturor solielor creștinești ce vinu la împărăție. Și fiindu și la mijlocul păcii ce făcusă între Împărăția Neamțului și între împărăția Turcului, pentru slujba acéia i-au datu aicea în Moldova domnia în locul Radului-vodă”³⁴. Deși mare dregător al Imperiului Otoman, în secret a susținut politica antiotomană a imperialilor și a unor domni români ca Radu Șerban și Nicolae Pătrașcu. În 1618, se implica în crearea ordinului cruciat „Militia Christiana”. În februarie 1619, sosea în Moldova unde fusese numit domn direct de către Poartă ca răsplată pentru bunele sale servicii, după ce în 1617 primise ducatul insulelor Naxos și Paros³⁵. El avea și misiunea ca din această poziție să contribuie la menținerea unor bune raporturi între Poartă și Polonia. Punând în aplicare planuri mai vechi de luptă antiotomană, Gaspar Graziani s-a adresat Poloniei și a încercat să creeze o armată de mercenari. Politica antiotomană și alianța polono-imperială urmărită de domnul Moldovei a fost denunțată otomanilor de către Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei. Aceste dezvăluiri au condus la mazilirea lui Graziani în vara anului 1620. Acesta nu s-a supus poruncii venite de la Istanbul, ci a deschis față ostilitățile cu Poarta executându-l pe ceaușul care aducea firmanul de mazilire și pe însoțitorii acestuia, precum și alți turci din Iași³⁶. La începutul secolului al XVII-lea, elita politică românească nu mai era adepta acțiunilor antiotomane; Miron Costin cataloghează astfel de fapte, precum cele ale lui Gaspar Graziani, ca nebulie:

„(...) fără socoteală și fără temeiu, în loc de folosul țării să-i aducă perire, cum s-au prilejitu amu și în vrémile noastre în câteva rînduri, de adusésă a mulți nesocoteala și nebunia, mare cumpănă acestui pămîntu”³⁷.

Domnul Moldovei nu a primit ajutor decât din partea polonilor, prin marele hatman Stanislav Żółkiewski și hatmanul de câmp Koniecpolski. Armata moldo-polonă s-a înfruntat cu forțele turco-tătare ale lui Skender pașa, Devlet Ghirai și

³² Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, Ed. Minerva, București, 1982, p. 172.

³³ Constantin Rezachevici, *Viața politică în primele trei decenii ale secolului al XVII-lea. Epoca lui Radu Șerban, a Movileștilor și a lui Gabriel Bethlen*, în *Istoria Românilor*, coordonator Virgil Cândea, p. 77.

³⁴ Miron Costin, *op. cit.*, p. 66.

³⁵ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 36.

³⁶ Dan Floareș, *Gaspar Gratiani, domn al Moldovei*, Iași, 2006, p. 25.

³⁷ Miron Costin, *op. cit.*, p. 68.

Cantemir mârza. Încercarea de a rezista în fața trupelor turco-tătare în septembrie 1620, nu a dat roade, astfel încât polonii au început să se retragă. La trecerea Nistrului armata polonă s-a dezorganizat devenind o țină facilă în fața tătarilor lui Cantemir. Gaspar Graziani fugise din tabăra polonă de la Țuțora în noaptea de 20/21 septembrie 1620 și a fost ucis de către boierii Șeptilici și Goia în satul Braniștea, lângă Bacău.

Concluzii

Spectaculoasele cariere a lui Momcilo și Gaspar Graziani sunt o expresie a fluidității sociale din peninsula, mai ales în vremuri tulburi. Aflată la periferia marilor imperii sau regate, creuzet în care se contopesc identități și influențe diverse, Peninsula Balcanică a cunoscut fluxuri și mișcări ale grupurilor de populații, dar și spectaculoase trasee individuale ale unor personaje suficient de îndrăznețe ca să-și croiască propriul destin. Temut de o populație circumspectă, Momcilo și-a impresionat suficient contemporanii și pe urmașii acestora, astfel încât să devină un erou al folclorului balcanic, transfigurat din brigand în luptător împotriva turcilor. Pe de altă parte, Gaspar Graziani nu a avut aceeași posteritate, deși personalitatea lui a fost una remarcabilă. Originea socială neclară, identitatea etnică („frânc”) care a fost asociată cu apartenența la catolicism, acțiunile politice care au pus țara în situații de risc, l-au fixat în istorie ca un aventurier. Oameni ca Grigore Țamblac aparțineau unei elite balcanice în care identitatea etnică nu prima. Ei erau oamenii bisericii, trimiși și/sau chemați să împlinească obiectivele Patriarhiei constantinopolitane acolo unde era nevoie. Erau primiți și asimilați structurilor ecleziastice și politice locale din spațiul balcanic sau est-european, prestigiul lor fiind sporit de rangul și faima mănăstirilor de proveniență.